

УДК 330. 341

Л.П. Радченко

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ І ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

В статті аналізується взаємозв'язок економічного зростання на інноваційній основі та підвищення добробуту населення, розглядається зменшення надмірної диференціації доходів населення як чинник забезпечення соціальної стабільності та сталого соціально-економічного розвитку в Україні.

Ключові слова: диференціація доходів населення, сталий соціально-економічний розвиток, соціалізація економіки, людський капітал, соціальна політика.

В статье анализируется взаимосвязь экономического роста на инновационной основе и повышение благосостояния населения, рассматривается уменьшение чрезмерной дифференциации доходов населения как фактор обеспечения социальной стабильности и устойчивого социально-экономического развития в Украине.

Ключевые слова: дифференциация доходов населения, устойчивое социально-экономическое развитие, социализация экономики, человеческий капитал, социальная политика.

The article examines the relationship of economic growth on the basis of innovation and welfare of the population, is regarded the reduction of excessive population income differentiation as a factor of social stability and sustainable economic and social development in Ukraine.

Key words: differentiation of incomes of the population, sustainable socio-economic development, the socialization of the economy, human capital, social policy.

Постановка проблеми. Пошуки шляхів забезпечення сталого соціально-економічного розвитку для світової економіки на сучасному посткризовому етапі базуються на активізації інноваційної діяльності, посиленні антициклічного регулювання та підвищенні ефективності різних напрямів соціальної політики. В Україні попри проголошені пріоритети забезпечення умов для підвищення добробуту і людського розвитку, реалізації економічних свобод, соціального захисту населення та застосування для цього інноваційної моделі економічного зростання, навіть за наявності певних зрушень в цих питаннях за останні роки, досягнуті наслідки ринкових трансформацій свідчать про низький рівень добробуту, значну диференціацію доходів населення, високий рівень бідності, недостатній соціальний захист населення, труднощі в розвитку підприємництва. Все це породжує соціальну напруженість,

перешкоджає забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку і обумовлює актуальність даних досліджень.

Аналіз актуальних досліджень. Наукові розробки теоретичних та практичних питань взаємозв'язку диференціації доходів населення з процесами економічного зростання здійснюються великою кількістю вітчизняних і зарубіжних вчених. Значний внесок зробили видатні економісти: А.Сміт, Д.Рікардо, Д.Міль, К.Маркс, А.Маршал, М.Туган-Барановський, Дж.М.Кейнс, С.Кузнець, Р.Барро, А.Сен та інші. Активно досліджують цю проблему сучасні українські вчені: Ю.Архангельський, О.Бабак, Г.Волинський, А.Гриценко, І.Гнибіденко, А.Гвелесіані, Е.Лібанова, І.Малий, В.Семенов, С.Панчишин, Л.Черенько та інші. Різні аспекти даної проблеми є предметом досліджень російських вчених, серед яких: А.Алам, В.Бобков, Р.Ємцов, С.Кузнецов, Н.Рабкіна, А.Суворов та інші.

Мета даної статті полягає в дослідженні необхідності і шляхів підвищення добробуту та зменшення високого рівня диференціації доходів населення з орієнтацією на світові стандарти у взаємозв'язку із забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки диференціація доходів населення є цілком природним явищем. Вона забезпечує мотивацію суб'єктів економічної діяльності, оскільки обумовлюється існуванням приватної та інших форм власності і відповідно різними джерелами отримання доходів, можливостями розвитку підприємницької діяльності, різною ціною товару робочої сили в залежності від її вартості, попиту і пропозиції на ринку праці тощо. Все це сприяє реалізації інтересів усіх власників виробничих ресурсів, стимулюючи соціально-економічний прогрес. Разом з тим, ми погоджуємось із дослідниками, згідно із думкою яких, нерівний майновий стан членів суспільства вважається одним із потужних стимулів соціально-економічного прогресу, але лише тоді, коли для кожного громадянина створено відносно однакові можливості реалізувати свій

потенціал [1, с.82]. За таким підходом особливої важливості набувають теоретичні розробки і практичне врахування в державній політиці проблем взаємозв'язку економічного та соціального для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

Розуміння діалектики економічного і соціального та їхньої взаємообумовленості виступає свого роду ключем до усвідомлення глибинних засад соціальної політики, соціалізації економічного поступу та їх ролі у забезпеченні стійкого розвитку суспільства.

Соціалізація знаходить різне трактування в економічній літературі в залежності від аспектів дослідження. Найбільш обгрунтованим підходом, на наш погляд, є трактування взаємозв'язку економічного і соціального через діалектику співвідношення капіталізації та соціалізації, визнаючи останню як підкорення економічних процесів інтересам розвитку людини. Соціалізація в постіндустріальному суспільстві під впливом розвитку капіталізації є більш зрілою та охоплює такі складові: соціалізацію власності, соціалізацію процесу праці, соціалізацію наслідків виробництва. В трансформаційній економіці інверсійного типу соціалізація економіки ще не досягла відповідного сформованого рівня, що проявляється у високому рівні диференціації доходів населення, в неможливості великої частини суспільства реалізувати свій людський потенціал, в соціальній незахищеності широких верств населення тощо [2, с.194]. У зв'язку з цим концентрація зусиль держави на проблемах розвитку людини, боротьби з бідністю, зменшення різкої диференціації доходів, забезпечення населення робочими місцями повинні спиратись на розширення можливостей людей для реалізації своїх здібностей. Економічне зростання і здійснення економічних реформ в Україні має сприяти досягненню національних цілей розвитку, до яких відносяться: забезпечення гідних умов життя усім громадянам України; створення умов для розвитку та поліпшення життя майбутніх поколінь українців; гарантії незалежності та безпеки держави [7]. В реальній дійсності умови досягнення поставлених цілей для України є набагато складнішим в порівнянні з іншими країнами, навіть постсоціалістичними.

Негативний вплив надмірної нерівності доходів на процеси економічного зростання, за дослідженнями, що проводились науковцями, Світовим банком та іншими міжнародними організаціями, виявлено в різних країнах світу, однак в Україні це особливо небезпечний і дестабілізуючий фактор в житті суспільства.

Аналіз макропоказників розвитку української національної економіки за останнє двадцятиріччя показує наявність нестабільності динаміки економічного зростання (навіть після його відновлення з 2000 р.) та зниження темпів зростання ВВП за останні роки. Так, темпи зростання реального ВВП в Україні (% до попереднього року) склали: 1991 р. – 91,3%; 1996 р. – 90%; 2000 р. – 105,9%; 2004 р. – 112,1%; 2008р. – 102,3%; 2009 р. – 95,6%; 2010р. - 104,1%; 2011р. – 105,2%; 2012 р. – 100,2% [8]. Це обумовлено не тільки впливом світової економічної кризи, а й недоліками в реалізації реформування національної економіки, здійсненні державного регулювання соціально-економічного розвитку, недооцінкою впливу надмірного рівня диференціації доходів та перерозподільного механізму на економічне зростання і людський розвиток.

На цьому фоні значні ризики для реалізації сталого соціально-економічного розвитку в українському суспільстві утворюють показники соціального розвитку. Наприклад, мінімальна заробітна плата зрівнялась з прожитковим мінімумом для працездатних осіб та почала випереджати загальний показник прожиткового мінімуму тільки у 2010 р., а в січні 2013 р. співвідношення мінімальної заробітної плати та загального показника прожиткового мінімуму склали 104,0 %. Індекс Кейтца (співвідношення індексу мінімальної заробітної плати і заробітної плати на одного штатного працівника), що визнається як показник ефективності подолання бідності, за рекомендаціями МОП повинен складати 50%, а за рекомендаціями Європейського Союзу – 60%, в Україні в грудні 2012 р. становив всього 33% (при мінімальній заробітній платі – 1134 грн.) [6].

За офіційними даними Держстату України, має місце тенденція до

значного зменшення чисельності населення із середньодушевими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими за прожитковий мінімум, цей показник від загальної чисельності населення складав: у 2000 р. - 80,2%, а у 2011 р. – 7,8%. При цьому квінтельний коефіцієнт диференціації фондів (по загальних доходах) населення України складав у 2000 р. - 4,4 рази, а у 2011 р. – 3,4 рази [3]. Ці дані не відбивають високого рівня диференціації доходів населення, в багатьох країнах вони значно вищі. Разом з тим соціальне напруження під впливом цього чинника в українському суспільстві значно посилюється.

Нерівномірність розподілу доходів знаходиться у тісному зв'язку із нерівномірністю розподілу активів. Так, коефіцієнт Джині як один із важливих показників, що вимірює ступінь нерівності в розподілі доходів сімей в країні та розраховується на основі кривої Лоренца, за даними по офіційних доходах в Україні в 2010 р. складав 28,3 , а за даними з урахуванням володіння активами (по багатству) - 68,4 [5; 10].

Звертаючись до показників, що характеризують рівень диференціації доходів населення за розрахунками дослідників, прірва між багатими і бідними в Україні значно зростає у порівнянні не тільки з окремими країнами, а й у світовому вимірі в цілому. За децильним коефіцієнтом, доходи 10% найбільш багатих і 10% найменш забезпечених в країнах Європейського Союзу відрізняються у 5-8 разів, а в Україні – у 29 разів [4, с.10]. Реалії здійснення соціальної політики в Україні такі, що нерівність і концентрація доходів заможних людей збільшуються, а існуючі механізми перерозподілу не сприяють зменшенню рівня диференціації доходів, скороченню масштабів бідності навіть за умов здійснення економічного зростання. Доходи заможних людей, оскільки більша частка їх виступає не у формі заробітної плати, а як дивіденди, проценти, доходи від власності тощо оподатковуються за більш низькими ставками або не оподатковуються зовсім, що зменшує надходження до бюджету [4, с. 9].

Картину диференціації доходів населення в українській економіці доповнює в негативному плані наявність тіньової економіки, в зв'язку з чим офіційні дані не можуть повністю відбивати реальність. Основна частка незареєстрованих доходів концентрується у заможних і середньодохідних верств населення. Цьому сприяють виплати заробітної плати у конвертах, мінімізація прибутку бізнесом, розвиток корупції, масштаби економіки в кримінальній сфері, що також значно деформує офіційні показники.

Викликає занепокоєння оцінка рівня доходів, яку дають самі українські домогосподарства.

Таблиця 1.

**Самооцінка домогосподарствами України
рівня своїх доходів у 2010-2011 рр. [9, с. 2]**

	Всі домогосподарства		у тому числі проживають			
			У міських поселеннях		У сільській місцевості	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Кількість домогосподарств (тис.)	17050,3	17022,7	11788,0	11774,6	5262,3	5248,1
Розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня їх доходів протягом останнього року (%):						
було достатньо і робили заощадження	11,6	10,1	10,6	9,6	13,6	11,3
було достатньо, але заощаджень не робили	47,8	48,2	48,9	49,1	45,1	46,6
постійно відмовляли в найнеобхіднішому, крім харчування	37,5	39,0	37,5	39,0	37,4	39,0
не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування	3,1	2,5	2,9	2,3	3,9	3,4

Аналіз даних таблиці 1 показує, що за самооцінкою домогосподарств, що проживають і у міській, і у сільській місцевості, у 2011 р. в порівнянні з 2010 р. все менша їх кількість мала можливість задовольняти основні потреби і робити заощадження. Відповідно збільшилась кількість тих, хто не міг робити заощаджень, хоча саме це є дуже важливим як для інвестування в розвиток людського капіталу на рівні домогосподарства, так і для забезпечення процесу

економічного зростання на рівні всієї національної економіки. Разом з цим зростала кількість тих домогосподарств, які постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування. Невтішним є й те, що поширення бідності відбувається серед працюючого населення: понад 80% бідних українських домогосподарств мають у своєму складі хоча б одну особу, що працює [7, с. 35].

Таким чином, зростання ВВП та підвищення реальних доходів населення значно впливає на рівень диференціації доходів, однак самі по собі вони не можуть забезпечити зменшення масштабів бідності й надмірної диференціації. Лише на підставі ефективного державного регулювання, завдяки суттєвим державним інвестиціям у людський капітал і прогресивній системі соціальних заходів виникає можливість зменшення нерівності у розподілі доходів, досягнення соціальної стабільності, формування громадянського суспільства. Це доводить, що соціальний розвиток – не тільки наслідок, а й вирішальний фактор економічного зростання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для активізації економічного зростання та здійснення реальної модернізації української економіки необхідно чітко визначити, і, головне, дотримуватись стратегії і тактики економічних реформ, орієнтованих на забезпечення добробуту усього населення на підставі застосування інноваційної моделі розвитку з визначенням короткострокових і довгострокових чинників впливу. В цьому напрямку подальші теоретичні розробки і практичне вирішення проблем зменшення надмірної диференціації доходів та масштабів бідності населення не втрачають важливості. Їм повинні сприяти: здійснення детінізації економіки; удосконалення соціальної політики держави в напрямках посилення соціального захисту та підвищення рівня перерозподілу доходів; створення умов для більш повної реалізації людського потенціалу всіх членів суспільства. Створення благоприємних умов для функціонування соціальної сфери дозволить досягти вищого рівня розвитку людського капіталу, більшої соціальної злагоди, що буде дієвим чинником забезпечення сталого соціально-економічного розвитку в національній економіці України.

Література

1. Гвелесіані А., Литвин І. Вплив соціально-економічного розвитку на рівень диференціації доходів населення України // Економіка України. – 2010. - № 1. - С.82-89.
2. Гриценко А. Капіталізація і соціалізація економіки в ретроспективі та перспективі // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Збірник наукових праць. Випуск 15. Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна. – 2009. – С.191-195.
3. Диференціація життєвого рівня населення – Електронний ресурс: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/duferen2006_u.htm
4. Колот А. Асиметрії розвитку соціально-трудової сфери: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії // Україна: аспекти праці. - №8. – С.3-11.
5. Кухта П. Економічна нерівність в Україні. - Електронний ресурс: <http://real-economy.com.ua/publication/22/9737.html>
6. Мінімальна зарплата в Україні. Середньомісячна зарплата в Україні. – Електронний ресурс: <http://index.minfin.com.ua/index/salary/>
7. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с. - Електронна версія: <http://www.president.gov.ua>
8. Національні рахунки. Валовий внутрішній продукт (1990-2011 рр.). – Електронний ресурс: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html
9. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів. – Статистичний збірник. Державна служба статистики України. – К., 2012. – 74с. - Електронний ресурс: <http://ukrstat.gov.ua/>
10. CIA World Factbook. Distribution of family income - Gini index - <http://webcache.googleusercontent.com/>